
KULTURNĚ AKTIVNÍ VRSTVY ČESKÉ MALOMĚSTSKÉ SPOLEČNOSTI V DRUHÉ POLOVINĚ 19. STOLETÍ /NA PŘÍKLADU TÁBORA/

Jiří Kořalka

Vedle Prahy, Plzně nebo Hradce Králové, kde byl hospodářský a kulturní vzestup od šedesátých let 19. století nejmarkantnější, existoval v Čechách také větší počet měst spíše menších než středních, mezi pěti a deseti tisíci obyvatel. Nelze o nich říci, že by vysloveně stagnovala, ale neprožívala ani zřetelný hospodářský rozkvět a jejich sociální struktura nebyla ovlivněna průmyslovou velkovýrobou. Můj příspěvek vychází z rozboru společenských a kulturních poměrů města Tábora, ale namátkové srovnání s jinými městy obdobné velikosti /např. s Rakovníkem nebo Klatovy/ ukazuje, že poznatky z Tábora budou mít většinou širší dosah.

Městskou samosprávu od roku 1850 ovládala tradiční vedoucí vrstva středně zámožného řemeslnictva, jejíž podstatné rysy se zformovaly již v předcházejících staletích. Cechovní organizace přetrvala v podstatě nenarušená až do poloviny 19. století a přes formální zrušení cechů živnostenským řádem z roku 1859 přerůstala plynule do činnosti živnostenských společenstev. Tato městská řemeslnická honorace se ukazovala na veřejnosti několikrát do roka, zejména při svátku Božího těla a při ostrostřeleckých slavnostech. Popis průvodů k 70. narozeninám Palackého v roce 1868 nebo ke 100. výročí Jungmannova narození v roce 1873 vzbuzuje dojem, že i v těchto případech se jednalo o období církevních slavností, snad jen bez kněží. Řemeslnické rodiny žily poměrně skromně a potýkaly se s neustálým nedostatkem peněz; vzestup mezi buržoazní vrstvy byl zcela ojedinělý. Návštěva divadla, pokud přijela dobrá kočovná společnost, patřila k dobrému tónu, noviny a knihy se četly většinou v Občansko-čtenářské besedě, kupovaly se málo. V této vrstvě bylo v Táboře poměrně málo kulturně aktivních lidí, většinou to byli synové řemeslnických mistrů, které pro diva-

dlo, zpěv a pravidelnou četbu knih získali průbojní kulturní pracovníci nepocházející z města.

Společensky nejvýše postavenou skupinou tábořského obyvatelstva - nepočítáme-li velkostatkáře, kteří sídlili na svých bývalých panstvích v okolí, do Tábora přijížděli jen na schůze a jiné výjimečné příležitosti a udržovali nadregionální svazky příbuzenské i kulturní - byli vyšší státní úředníci. I po zrušení krajského zřízení roku 1868 zůstali ve městě vlivní a relativně dobře placení úředníci krajského soudu, finanční a berní správy, zdravotních a stavebních úřadů, kteří se většinou vyznačovali loajálním rakouským smýšlením a dvojjazyčností, přičemž němčina pro tyto úředníky ještě dlouho do druhé poloviny 19. století zůstávala vyšším kulturním jazykem. Již před rokem 1848 však mezi nimi byly také výrazné kulturní osobnosti, například krajský lékař Eiselt jako iniciátor výstavby městského divadla nebo stavební inženýr Pachtl jako sběratel starožitností, jehož zásluhou byly obohaceny historicko-archeologické sbírky Národního muzea. Někteří z nich byli ochotni čas od času si koupit obraz, pokud možno nepřiliš drahý, návštěvu tábořského městského divadla pokládali spíše za společenskou povinnost, takřka zanedbatelnou ve srovnání s celoživotním zážitkem, jímž pro některé z nich bylo jediné představení ve vídeňské operetě nebo dokonce Burgtheatru. Neplatilo to ovšem všeobecně: úředník krajského soudu v Táboře Laube byl z trestu přeložen do České Lípy, protože patřil k zastáncům českého zpěvu v tábořském Zpěváckém spolku po roce 1860, a jiní státní úředníci byli pro svou účast v českém národním hnutí disciplinárně vyšetřováni.

Klidnou hladinu tábořské maloměstské společnosti doslova rozbouril příchod mladé a průbojné skupiny dvou až tří desítek profesorů městského reálného gymnázia od roku 1862 a zemské hospodářské školy od roku 1866. V obou případech to byly první školy svého druhu s českým vyučovacím jazykem a na rozdíl od středních škol, které v českých městech existovaly z předcházejících desetiletí, soustředily v profesorských sborech převážnou většinou mladé a národně uvědomělé síly. Tito lidé pronikavě ovlivnili společenský a kulturní život ve městě, zavedli první moderní městský roz-

počet, aktivně přispívali do místního tisku, iniciativně prosazovali podnikatelskou činnost, přeměnili Tábor ve významné středisko styků s jižními Slovy, zahájili odborné zpracování slavné historie města, organizovali záchranu stavebních památek a starožitností. Jednou z nejzdařilejších akcí bylo založení Klubu přátel věd a umění, který vyvíjel činnost v letech 1875-1882, pořádal populárně vědecké, kulturní a umělecké přednášky a získával širší okruh zájemců pro vážnou literaturu, hudbu i výtvarné umění. Mluvílo se o Darwinově teorii, o středověké sektě adamitů i o současném lékařství, samostatné večery byly věnovány Boženě Němcové i Bedřichu Smetanovi, z Nerudových Písní kosmických se přednášelo několik týdnů po jejich prvním uveřejnění. Není náhodou, že právě z Klubu přátel věd a umění vzešel návrh na založení táborského muzea roku 1878.

Se středoškolskými profesory, kteří jen výjimečně pocházeli z Tábora, úzce spolupracovali vedoucí úředníci městské samosprávy, především městští tajemníci a městští lékaři. Příchozí odjinud, z jiných českých měst a obcí, tvořili většinu i mezi novodobými maloburžoazními podnikateli, například ve stavebnictví, v textilním a potravinářském průmyslu, kteří se ke konci 19. století přeměňovali postupně v buržoazii. Byli zpravidla velkorysejší než tradiční řemeslníci cechovních živností, snažili se katastrofální nedostatek kapitálu na jihu Čech překonat spojením s hospodářsky vyspělejšími městy a oblastmi země. Tradiční maloměstské prostředí je však všechny považovalo málem za vetřelce, přinejmenším za "náplavu". Ale právě tato okolnost přispívala k jejich společenské a kulturní aktivitě. Když nemohli zaujmout zcela rovnoprávné místo mezi starousedlíky, chtěli se uplatnit především v kulturní sféře a vnášeli do maloměstského prostředí nové myšlenky a celonárodní souvislosti. Tím ovlivňovali také některé mladé lidi z tradičních řemeslnických rodin, kteří hlavně v kulturní oblasti s novou honorační vrstvou, příšlou odjinud, rádi spolupracovali. A táborskí rodáci se zase mnohem lépe prosadili mimo Tábor. Snad je v tom možné hledat nějakou hlubší příčinu, zejména rozrušení tradičních předkapitalistických struktur, napomáhající novodobému kulturnímu rozvoji.

Mimo rámec tradiční maloměstské společnosti ještě v druhé polovině 19. století zůstávaly dělnické vrstvy. Tábořská městská rada, v níž většinu měli řemeslničtí mistři, trvala ještě v šedesátých letech 19. století na starém cechovním názoru, že představitelé živnostenských společenstev /bývalých cechů/ mají odpovědnost za chování svých tovaryšů i mimo pracovní proces, a na tomto základě zakázala například ohlášený samostatný výlet dělníků z malovýrobních oborů. Průlomem do tohoto pojetí bylo založení Dělnického spolku v Táboře roku 1873, i když se v tomto spolku až do počátku devadesátých let projevovaly silné maloburžoazní vlivy. Dělnický spolek pořádal vlastní zábavy a divadelní představení, šířil četbu kvalitní literatury mezi dělnictvem a měl mimořádnou zásluhu o zvýšení celkové kulturní úrovně svých členů. Třídně uvědomělé dělnické spolky v Táboře i v mnoha jiných českých městech měly rozhodující podíl na rozšíření okruhu kulturně aktivních vrstev české společnosti ke konci 19. a na počátku 20. století.

Nakonec ještě jednu poznámku k ochraně stavebních památek a jiných kulturních hodnot předcházejících věků v českých městech druhé poloviny 19. století. Často se setkáváme s názorem, že obnovené městské samosprávy od roku 1850 neměly pochopení pro uchování stavebních památek a v zájmu technického pokroku, rozšiřování komunikací a zvyšování hygieny prosazovaly zbourání cenných pozdně gotických a renesančních staveb. Všeobecně je známá akce českých spisovatelů a jiných kulturních činitelů, odsuzující pražskou "bestii triumphans" a vedoucí k založení Klubu za starou Prahu v devadesátých letech minulého století. I v Táboře se stavební odbor městského zastupitelstva, vedený středoškolským profesorem deskriptivní geometrie a rýsování, podílel na odstranění památkově cenných městských bran a bašt. Nebylo by však správné přehlížet, že iniciativa často nepocházela z městské samosprávy, ale ze státních úřadů. V letech 1856-1858 se tábořská městská rada dlouho, i když neúspěšně, bránila příkazu okresního úřadu ke zbourání vnější Pražské brány, která údajně překážela silničnímu provozu. Tábořský starosta se marně dovolával podpory u konzervátora památkové péče, podle jehož názoru byla tato brána umělecky bezcenná, a nakonec dostal důtku od pražského místodržitelství, že

neuposlechl příkazu okresního úřadu; teprve potom se podvolil. Tato aféra ukazuje, že při důkladnějším výzkumu společenských a politických okolností kulturního rozvoje českých měst v druhé polovině 19. století bude nutné přihlížet ke třem organizačním strukturám, které působily relativně nezávisle na sobě. Jsou to:

1. státní orgány - od okresních hejtmanství přes místodržitelství až po vídeňskou vládu;
2. městská, okresní a zemská samospráva;
3. spolková činnost všeho druhu.

Literatura

Karel Thir, Staré domy a rodiny táborské, díl I-II. Tábor 1920. Jiří Kořalka, Vznik táborského muzea roku 1878. Tábor 1978.

Dokumentace

Rozsáhlá a jednotně vedená dokumentace pramenů z pražských i regionálních archívů, muzejních sbírek, novin a časopisů k dějinám Tábora a Táborska je uložena v Muzeu husitského revolučního hnutí.